

عوامل عملی ناکارآمدی کیفر حبس

مجازات از اهدافی برخوردار است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: «ارعاب و عبرت‌انگیزی و پیشگیری از جرم به‌طور خاص و عام»، «باز سازگاری مجرم در جامعه»، «اصلاح و درمان». مخالفان کیفر حبس معتقدند که این مجازات نتوانسته اهداف آن را برآورده کند. در ادامه عقاید مطرح راجع به ناتوانی و شکست مجازات حبس در تحقق هر یک از اهداف فوق در دو بند جداگانه بررسی می‌شود.

۱. ناتوانی در پیشگیری از جرم

یکی از اهداف مجازات، ارعاب و بازدارندگی است؛ منظور جنبه‌های پیشگیرانه و سودمندانه کیفر است؛ تا آن کیفر، چنان ترس و واهمه‌ای ایجاد کند که در وهله اول، در خود محکوم -تمایل به ارتکاب مجدد بزه را از بین ببرد و در وهله دوم، بر عموم افراد جامعه- اثر بگذارد؛ به‌ویژه کسانی که جزو بزهکاران بالقوه هستند و ممکن است به تقلید از بزهکار اصلی به دامن ارتکاب جرم بیفتند. تعبیر جلوگیری از اندیشه ارتکاب مجدد جرم از سوی مرتکب را «پیشگیری خاص» و جلوگیری از ارتکاب جرم به تقلید از بزهکار را «پیشگیری عام» می‌نامند؛ ولی اینکه آیا کیفر حبس توانسته این هدف مجازات را برآورده کند یا خیر به‌درستی معلوم نیست. به عبارت دیگر، با در نظر گرفتن این هدف برای کیفر، آیا می‌توان معتقد بود که از ارتکاب جرائم و تکرار آن در جامعه جلوگیری شده است؟ آمارها نشان می‌دهند که این کیفر در برآورده کردن این هدف موفق نبوده و باز می‌بینیم که نه‌تنها عموم افراد از ارتکاب جرم دست نکشیده‌اند، بلکه همچنان بخشی از جمعیت کیفری زندان را تکرارکنندگان جرم تشکیل می‌دهند و هر ساله بر این تعداد افزوده می‌شود. برای مثال، آمار زندانیان در سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۱ از ۹۱ هزار و ۲۴۳ نفر به ۱۵۱ هزار و ۶۲۰ نفر افزایش یافته است و برطبق این آمار مجازات زندان در کاهش آمار جرائم، بازدارندگی و پیشگیری از جرم تأثیری ندارد.

بنابراین زندان نه‌تنها نمی‌تواند امنیت قضایی را برقرار کند، بلکه موجب بی‌اعتمادی و بدبینی نسبت به دستگاه قضایی خواهد شد. برخی درباره علت عدم موفقیت نقش بازدارندگی

۹۹ برخی درباره علت عدم موفقیت نقش بازدارندگی کیفر حبس می‌گویند: جرم ناشی از عواملی از قبیل فقر، بیکاری، بی‌سوادی، مهاجرت و ... است که زندان در از بین بردن آن‌ها هیچ نقش و تأثیری نخواهد داشت؛ زیرا تا وقتی علل و زمینه‌های ارتکاب جرم در جامعه وجود داشته باشد، زندان نمی‌تواند از این عمل پیشگیری کند. ۶۶

کیفر حبس می‌گویند: جرم ناشی از عواملی از قبیل فقر، بیکاری، بی‌سوادی، مهاجرت و ... است که زندان در از بین بردن آن‌ها هیچ نقش و تأثیری نخواهد داشت؛ زیرا تا وقتی علل و زمینه‌های ارتکاب جرم در جامعه وجود داشته باشد، زندان نمی‌تواند از این عمل پیشگیری کند.

در آمار دیگری در سال ۱۳۸۳ تعداد ۴۱ هزار و ۴۵۸ نفر متهم و محکوم به زندان قزل‌حصار وارد و همان سال ۱۸۸۳ نفر از زندان خارج شده‌اند. هراندازه بر میزان افرادی که حبس را تجربه می‌کنند افزوده شود، شیوه رفتارهای خلاف ارزش اجتماعی افزایش می‌یابد. گاهی با تشکیل باندهای بزهکاری در زندان این مکان به محلی برای شروع فعالیت‌های مجرمانه مبدل می‌شود و محکوم پس از بازگشت به جامعه با فعالیت در گروه مجرمانه مرتکب جرائم سنگین‌تری می‌گردد. تحقیقی که در برخی زندان‌های شهر تهران صورت گرفته گزارش می‌دهد، ۸٫۵ درصد مجرمان مواد مخدر برای دومین بار مرتکب جرائمی دیگر و تمامی مرتکبان جرائم سبک برای دومین بار مرتکب جرائم سنگین‌تری شده‌اند. ضروری است که متهمان از محکومان جدا نگهداری شوند و محکومان به حبس بر اساس اهمیت جرم و خطرناکی مجرم، سن و جنس و وضعیت سلامتی طبقه‌بندی شوند. البته تدوین‌کنندگان لایحه مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان بر این باورند که با تصویب و اجرای این لایحه ۴۵/۶ درصد از مجازات‌های قانونی کاسته می‌شود.

۲. شکست برنامه‌های اصلاح و درمان

یکی دیگر از اهداف مجازات، بازپروری اجتماعی بزهکاران و اصلاح و درمان آن‌ها است. اندیشه اصلاح و درمان بزهکاران و بازسازگاری

آنان یکی از آموزه‌های فکری مکتب دفاع اجتماعی جدید است. به اعتقاد «برنارد بولک» اصلاح مقصر با این هدف است که او دوباره به راه خطا بازنگردد. اندیشه اصلاح و درمان و بازپذیری در اسناد بین‌المللی منعکس شده است. به‌عنوان مثال، می‌توان به قواعد حداقل لازم‌الرعایه راجع به طرز رفتار اصلاحی با زندانیان مصوب ۱۹۵۵ و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی در سال ۱۹۶۶ توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد اشاره کرد که در سال ۱۳۵۴ به امضای دولت ایران

رسیده و مجلس آن را به تصویب رسانده است. مفاد همین قواعد و مقررات بود که قبل از انقلاب اسلامی و سپس توسط دولت جمهوری اسلامی ایران با تدوین آیین‌نامه‌هایی تحت عنوان آیین‌نامه اجرایی حبس در سال ۱۳۷۲ و سپس اصلاحیه آن در سال ۱۳۸۰ به مرحله اجرا درآمد. همه این معاهدات و مقررات و طرح‌های بین‌المللی و داخلی در جهت انسانی کردن مجازات حبس و اصلاح و درمان مجرمان پیش‌بینی و ارائه شده بودند؛ اما به لحاظ مشکلات و ایراداتی که بر زندان و نحوه اجرای آن وارد است جنبه‌های اصلاحی و بازپروری کیفر حبس دچار تردید و شکست شد؛ به‌گونه‌ای که زندان امروزه علی‌رغم تأکید بر جنبه‌های اصلاح و درمان و بازپروری آن، نه‌تنها نتوانسته در درمان و اصلاح بزهکاران موفق باشد، بلکه بر نرخ تکرار جرم ارتكابی توسط زندانیان بعد از آزادی از زندان افزوده شده است.

از جمله مواردی که می‌توان در تأیید عدم کارایی کیفر حبس در جلوگیری از ارتکاب جرم و اصلاح و درمان مجرمین به آن‌ها اشاره کرد تحقیق به‌عمل‌آمده در استان اردبیل است. به این صورت، که میزان تکرار جرم به دست کسانی که حبس تحمل کرده‌اند ۸۲ / ۳۳ درصد و بین کسانی که مجازات آن‌ها معلق شده، فقط ۹۵ / ۳ درصد است.

در نتیجه اصلاح و بازسازگاری در محیط بسته و در اجبار کارایی‌های لازم را نداشته و زندان با هر کیفیتی که باشد باز هم اثر اصلاحی آن نسبت به اصلاح و بازسازگاری در اجتماع کمتر است. از جمله عواملی که در عدم موفقیت برنامه اصلاح و درمان بزهکاران در زندان تأثیر بسزایی دارند یا زمینه‌های اصلاح و درمان را دشوارتر می‌کند